

Baruch Spinoza: determinizm i doktryna moralna

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja multimedialna](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Benedykt Spinoza, *Etyka. W porządku geometrycznym dowiedziona, Część pierwsza. O Bogu*, tłum. I. Myślicki.
- Źródło: Baruch Spinoza, *Etyka..., cz. III, tw. 11*, tłum. I. Myślicki.
- Źródło: Baruch Spinoza, *Etyka..., cz. III, tw. 7*, tłum. I. Myślicki.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy można zgodzić się ze Spinozą, że nasz los jest zdeterminowany tak, jak zdeterminowane są losy świata, którym rządzą prawa przyrody? Jeśli tak, jaką postawę moralną powinien przybrać człowiek? I właściwie jaki ma wybór, skoro nie ma wyboru? W swoich poglądach etycznych Spinoza był bliski filozofii stoików. Uznał, że dobre jest to, co sprzyja naturalnym potrzebom człowieka, który sam jest częścią natury. Twierdził, że uważamy, że coś jest dobre, ponieważ tego pragniemy. Każdy z nas działa więc według określonego z góry planu i jest właściwie bezwolny. Istotą człowieka, jak i całego świata przyrody, jest dążenie do pozostania w swym istnieniu.

Twoje cele

- Poznasz poglądy etyczne Barucha Spinozy.
- Sprawdzisz, w czym różni się podejście Spinozy do problematyki dobra od podejścia Arystotelesa.
- Przedstawisz argumenty Spinozy przemawiające za ścisłym determinizmem i spróbujesz je zakwestionować.

Przeczytaj

Dla zainteresowanych

Aby dowiedzieć się więcej na temat filozofii Barucha Spinozy, zapoznaj się z poniższymi materiałami:

- [Spinoza i Leibniz: sylwetki filozofów, problemy i wyzwania](#)
- [Baruch Spinoza: radykalny racjonalizm, monizm, teoria poznania](#)
- [Benedykt Spinoza: problem wolności](#)
- [Benedykt \(Baruch\) Spinoza – „Bóg, czyli natura”](#)

Determinizm i doktryna moralna

W aspekcie materialnym światem rządzą prawa przyrody, które Spinoza na wzór Kartezjusza [ujmuje mechanistycznie](#). W aspekcie idealnym świat rządzi się prawami logiki. Nie są to jednak dwa różne procesy, lecz, jak pokazaliśmy wyżej, jeden i ten sam proces. Z jakiegokolwiek strony spojrzymy na świat, jest on ściśle zdeterminowany i nie ma w nim miejsca na tradycyjnie rozumianą wolność. Wolność to kolejna wielka ludzka iluzja. Człowiek jest [immanentną](#) (nieodłączną – tzn. jest w grze i nie może z niej wyjść) częścią ściśle zdeterminowanego świata. Inaczej więc niż Kartezjusz Spinoza nie przeciwstawia człowieka przyrodzie, nie istnieje też żaden [transcendentny](#) (zewnętrzny w stosunku do świata – taki jakby doskonały programista) Bóg i prawodawca moralny.

Spinoza i antyczni stoicy

Tradycyjnie uważa się, że Spinoza inspirował się antycznym stoicyzmem przede wszystkim na gruncie etyki. Współczesne badania wykazują, że poglądy Spinozy bardzo przypominały ontologiczne stanowisko tzw. [Starszej Stoi](#) (której wszystkie pisma zaginęły). Jedynie determinizmowi nie nadawano w Stoi postaci mechaniczycznej. Stoicy najprawdopodobniej nie mieliby też zrozumienia dla geometrycznej formy wykładu.

Zasady [moralności](#) na wzór stoików wywodzi Spinoza z natury: dobre jest to, co sprzyja naturalnym potrzebom człowieka jako istoty przyrodniczej, czyli jako nieodłącznej części natury. Tym samym Spinoza odrzuca dominujące w tradycji zachodniej myślenie w kategoriach celu i zastępuje je myśleniem w kategoriach przyczyny: nie pragniemy jakiegś rzeczy, bo ją uważamy za dobrą, ale uważamy ją za dobrą, bo jej pragniemy. Motywem

przewodnim etyki Spinozy jest naturalistycznie rozumiana dążność do samozachowania i samodoskonalenia.

((Baruch Spinoza

Etyka..., cz. III, tw. 7

Dążność każdej rzeczy do pozostawania w swym istnieniu nie jest niczym innym jak aktualną istotą samej tej rzeczy.

Źródło: Baruch Spinoza, *Etyka...*, cz. III, tw. 7, tłum. I. Myśliński.

Tycjan, *Miłość niebiańska i miłość ziemską*, 1514

Realizacja tej podstawowej dążności stanowi **kryterium dobra**: dobry jest taki stan rzeczy, w którym udaje się nam zachować i doskonalić swe istnienie, zły zaś taki, w którym nam się to nie udaje. W aspekcie cielesnym przejawem dobra jest przyjemność, w aspekcie idei — poznanie prawdy. Wzrost doskonałości umysłu i ciała są jednym i tym samym.

Źródło: domena publiczna.

((Baruch Spinoza

Etyka..., cz. III, tw. 11

Cokolwiek wzмага lub pomniejsza, podtrzymuje lub hamuje moc działania naszego ciała, tego idea wzмага lub pomniejsza, podtrzymuje lub hamuje moc myślenia naszej duszy.

Źródło: Baruch Spinoza, *Etyka...*, cz. III, tw. 11, tłum. I. Myśliński.

Słownik

determinizm

(łac. *determinare* – ograniczać, określać) filozoficzny pogląd, zgodnie z którym zajście każdego zdarzenia (zjawiska) jest wyznaczone jednoznacznie przez zdarzenie (zjawisko) poprzedzające je w czasie; stanowi zasadę wyjaśnienia prawidłowości i przewidywania zdarzeń (zjawisk); determinizm jest rozumiany niekiedy jako twierdzenie, iż wszystkie zjawiska podlegają jakimś prawidłowościom, niekiedy – prawidłowościom jednoznacznym, w innych przypadkach – prawidłowościom przyczynowym

immanencja

(łac. *immanens* – tkwiący w czymś, wewnętrzny) w filozofii oznacza pozostawanie wewnątrz czegoś lub niezależność bytową od czynnika zewnętrznego

moralność

(łac. *moralis* – dotyczący obyczajów) ogół ocen i norm moralnych przyjętych w danej zbiorowości społecznej (zbiorowości, klasie lub grupie społecznej; środowisku) w określonej epoce

stoicyzm

(gr. *stoá* – portyk, kolumnada) jeden z trzech głównych nurtów filozofii okresu hellenistycznego, zainicjowany przez Zenona z Kition; system filozoficzny głoszący atomizm i zasadę niewzruszoności – nieodczuwania żadnych emocji, zdystansowanie od spraw bieżących

transcendentny

(łac. *transcendere* – przekraczać) wykraczający poza namacalną, możliwą do poznania rzeczywistość

Prezentacja multimedialna

Polecenie 1

Zapoznaj się z tekstem źródłowym w prezentacji. Wyjaśnij, dlaczego, zdaniem Spinozy, w przyrodzie nie ma nic przypadkowego?

Polecenie 2

Wyjaśnij stosowane przez Spinozę rozróżnienie na „przyrodę tworzącą” i „przyrodę stworzoną”.

Film edukacyjny

Dla zainteresowanych

Część pierwszą filmu edukacyjnego znajdziesz w materiale „[Baruch Spinoza: radykalny racjonalizm, monizm, teoria poznania](#)”.

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem prof. Jana Hartmana. Następnie odpowiedz na pytanie: czy twoim zdaniem ścisły determinizm istnieje? Podaj argumenty za i przeciw.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DyoOjbcVL>

Film edukacyjny. Filozofia Barucha Spinozy – część 2.

Wywiad z prof. Janem Hartmanem.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Filozofia Barucha Spinozy – część 2*.

Polecenie 2

Wyjaśnij, dlaczego filozofię Spinozy można określić mianem filozofii politycznej.

Ćwiczenie 1

Zaznacz poprawne odpowiedzi. Na czym, według Spinozy, polega rozumienie, czym jest dobro?

☐

Dobro i prawda to pochodne miłości Boga, zatem każdy, kto posiada więź z Bogiem, potrafi racjonalnie rozróżnić dobro.

☐

Człowiek jest częstką boskiej rzeczywistości, zatem instynktownie odróżnia dobro od zła.

☐

Droga do dobra prowadzi przez doświadczenie i poznanie konsekwencji własnych działań.

☐

Należy uznać, że to co złe, jest tylko przypadkiem i pozorem, zatem nie należy reagować na to, co nie jest dobre.

Ćwiczenie 2

Czym dla Spinozy jest zło? Zaznacz prawdziwe i fałszywe odpowiedzi.

	prawda	fałsz
Zło przejawia się w niedoskonałości ludzkiego rozumu.	☐	☐
Zło jest fałszywym wyobrażeniem o rzeczywistości.	☐	☐
Zło jest wrodzone.	☐	☐
Zło jest brakiem więzi z Bogiem.	☐	☐
Zło to jeden z defektów człowieka.	☐	☐
Zło wynika ze słabości ludzkiego rozumu i ludzkich afektów.	☐	☐

Praca domowa

Napisz esej, w którym przedstawisz, w jaki sposób mogłoby funkcjonować społeczeństwo, które za wzór brałoby etykę stworzoną przez Spinozę.

Wskazówki dotyczące pisania eseju filozoficznego znajdziesz w materiale [„Jak napisać esej filozoficzny”](#).

Dla nauczyciela

Autor: Ewa Orlewicz

Przedmiot: Filozofia

Temat: Baruch Spinoza: determinizm i doktryna moralna

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

3. René Descartes. Uczeń:

4) omawia poglądy jednego z następujących kontynuatorów filozofii René Descartesa: Gottfrieda Wilhelma Leibniza lub Barucha Spinozy;

III. Wybrane problemy filozofii.

3. Wybrane spory metafizyczne (ontologiczne). Uczeń, definiując odpowiednie terminy i analizując argumenty, rekonstruuje następujące spory:

4) o przyczynowość (determinizm – indeterminizm);

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- przedstawia poglądy etyczne, jakie głosił Baruch Spinoza;
- określa różnicę podejścia Spinozy do problematyki dobra od podejścia Arystotelesa;
- przywołuje argumenty Spinozy przemawiające za ścisłym determinizmem i je kwestionuje.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- nauczanie wyprzedzające.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja za i przeciw;
- rozmowa kierowana;
- quiz.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. Uczniowie zapoznają się z treściami w sekcji „Przeczytaj”.

Faza wprowadzająca:

1. Przedstawienie wyświetlonego na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika tematu lekcji i celów zajęć. Wspólne ustalenie kryteriów sukcesu.
2. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Czy można zgodzić się ze Spinozą, że nasz los jest zdeterminowany tak, jak zdeterminowane są losy świata, którym rządzą prawa przyrody? Jeśli tak, jaką postawę moralną powinien przybrać człowiek? I właściwie jaki ma wybór, skoro nie ma wyboru?*

Faza realizacyjna:

1. **Dyskusja.** Nauczyciel zadaje uczniom pytanie: Czy twoim zdaniem ścisły determinizm istnieje? Następnie rozdaje uczniom po jednej kartce w kolorze zielonym lub żółtym (w ten sposób dzieli klasę na grupy) i mówi, że na kartkach zielonych mają być zapisane argumenty za, a na żółtych argumenty przeciw.
Zbiera kartki, a następnie odczytuje na przemian argumenty i kontrargumenty. Uczniowie odnoszą się do każdego z nich, w czasie dyskusji mogą też podawać dodatkowe argumenty i kontrargumenty. Nauczyciel jako moderator może pytać, czy wszyscy się zgadzają z danym stanowiskiem lub też zadawać pytania naprowadzające.

Po wyczerpaniu argumentów nauczyciel wraz z uczniami podsumowuje dyskusję. Pyta, czy uczniowie pod jej wpływem zmienili swoje zdanie. Może też przeprowadzić głosowanie.

2. **Praca z multimedium nr 2.** Nauczyciel prezentuje multimedium z sekcji „Film edukacyjny”. Tym razem uczniowie pracują w parach, przygotowując odpowiedzi na pytanie: *Wyjaśnij, dlaczego filozofię Spinozy można określić mianem filozofii politycznej.* Po wyznaczonym czasie wybrane pary odczytują swoje odpowiedzi na forum. Inni uczniowie uzupełniają ich wypowiedzi. Nauczyciel pilnuje porządku pracy, pełni rolę doradcy i udziela uczniom informacji zwrotnej.
3. Na podstawie zapoznanego w domu materiału z sekcji „Przeczytaj” oraz wiedzy własnej, uczniowie wspólnie sporządzają listę porównującą podejście Spinozy do problematyki dobra od podejścia Arystotelesa. Nauczyciel zapisuje je na tablicy i komentuje rozwiązania uczniów.
4. Uczniowie wykonują ćwiczenia interaktywne z sekcji „Film edukacyjny”. Wyniki pracy omawiane są na forum i komentowane przez nauczyciela.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel dzieli klasę na dwie grupy. Uczniowie, na podstawie wiedzy zdobytej przed lekcją oraz podczas lekcji, indywidualnie odpowiadają na polecenia z sekcji „Prezentacja multimedialna”:
grupa 1: *Dlaczego, zdaniem Spinozy, w przyrodzie nie ma nic przypadkowego?*
grupa 2: *Wyjaśnij stosowane przez Spinozę rozróżnienie na „przyrodę tworzącą” i „przyrodę stworzoną”.*
Czego uczniowie się nauczyli?
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz esej, w którym przedstawisz, w jaki sposób mogłoby funkcjonować społeczeństwo, które za wzór brałoby etykę stworzoną przez Spinozę.

Materiały pomocnicze:

- Damásio A., *W poszukiwaniu Spinozy. Radość, smutek i czujący mózg*; tłum. J. Szczepański, Poznań 2005.
- Nadler Steven M., *Spinoza*, Warszawa 2002.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Film edukacyjny” do pracy przed lekcją.